

Hermann Róbert így is közel nyolcszáz kötetet, kiadványt tesz közzé a *Negyvennyolcas történetünk mai állását* lezáró bibliográfiájában. Természetesen szerepelnek benne a szomszédos országok magyar kiadóinak termékei, reprintkiadványok, igényesebb katalógusok és külföldön, idegen nyelven megjelent alkotások is. A történész-szerző – visszafogottabban ugyan – a szépprózára is kitekint.

A bibliográfiában megadott művek jelentős részét Hermann Róbert könyvének tizenöt fejezetében ismereti. Közülük négy fejezet – *Visszaemlékezések, naplók; Tanulmánykötetek; Összefoglaló munkák, kisonográfák; Életrajzok* – alfejezetekre is tagolódik. Így például a *Tanulmánykötetek* alfejezetei: *Tematikus tanulmánykötetek; A korszak szereplőiről szóló tanulmánykötetek; Hadtörténeti tanulmánykötetek; Szerzői tanulmánykötetek; Emlékkönyvek, ünnepi tanulmánykötetek*. Vagyis az olvasó jól eligazodhat a látszólag szövevényes, kibogozhatatlan címhalmazban. Eligazodását a művek között Herman Róbert tömör ismertetése, értékelése segíti elő. Erre a kiemelkedően fontos *Tanulmánykötetek* kapcsán idézzünk egy példát: „Ress Imre *Kapcsolatok és kereszttutak* címmel a horvátok, szerbek és bosnyákok nemzeté válásával kapcsolatos tanulmányait adta ki. Szűkebb témánk szempontjából különösen *A magyar–horvát konfliktus összetevői 1848–49-ben*, illetve az *Ilija Garašanin magyarpolitikájának nemzetközi háttere (1848. március – 1849. február)* című tanulmányai a fontosak, amelyekből egyértelműen kiderül, hogy a nemzetiségi konfliktusok kitöréséért és elmérgesedéséért – szemben a korábbi évek »köldöknéző« gyakorlatával – szakmailag indokolatlan csupán a magyar felet vádolni.”

A szerző *Plágium* címmel egy rövid fejezetben „a szemtelenségnek nincsenek határai”, „a lejtőn nincs megállás”, „nemtelen eljárás” fordulatok kíséretében azokat a kiadványokat is számba veszi, amelyek nem az igazi szerzőjük neve alatt jelentek meg.

Hermann Róbert értékes munkája bevezető darabja lehetne egy olyan sorozatnak, amely a magyar történelem kiemelkedő korszakairól a rendszerváltozás után született munkákat kötetekbe szerkesztené, ismertetné és értékelné. Szakemberek, tanárok, újságírók, politikusok, a történelem iránt érdeklődők minden bizonnyal haszonnal forgathatnák. Azt is mondhatjuk, hogy a szerző nélkülözhetetlen, mintát adó kézikönyvet tett le az asztalra.

Kovács István

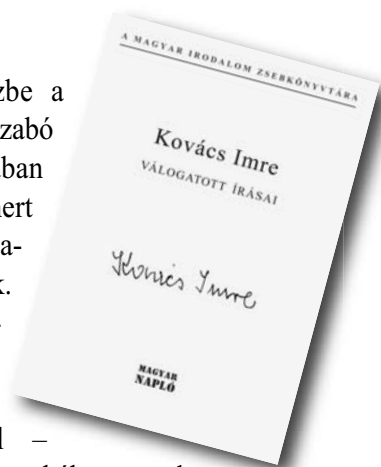
Köteles hűséggel

Kovács Imre
Válogatott írásai
Vál. Szabó A. Ferenc,
Magyar Napló, 2011

Örömmel vettem kézbe a Kovács Imre írásait Szabó A. Ferenc válogatásában tartalmazó kötetet, mert félig-meddig földije vagyok Kovács Imrének. A Váli-völgyben nőttem fel, nem messze az alcsuti főhercegi uradalom pusztájától – még a mezőgazdasági munkák gyermek résztvevőjeként láttam a házról házra járó cséplőgépet, a Hofherr traktort, a szántóvető, kaszáló-kapáló magyar parasztot, a kötelet fonó és kévét kötöző fejkendő asszonyokat. Olvasva az írásokat, megjelentek előttem azok a generációk, amelyek a XX. század első felében gyorsan felnőtté válva végigküszködték a nehéz évtizedeket, ünnepnapokon sötétkék öltönyben, fehér ingben jártak, hittek saját erejükben és Magyarországon. Napcserezte bőr, szekercével faragott arcforma, életet kutató szemek, gyökérből font dolgos kezek, heroikus akarat jellemezte őket. Az ő képviselőjük volt Kovács Imre (1913–1980).

Munkásságával foglalkozni azt jelenti, hogy felszínen tartunk olyan kérdéseket, amelyek egy családközpontú, független, teremtő közösségi társadalom szempontjából fontosak. Kovács Imre az elsők között indult 1936-ban a parasztság, a falu valós helyzetének felmérésére, Illyés Gyula megfogalmazásában „faluvizsgálatra”, amelynek nyomán született könyvéért, *A néma forradalomért* 1939-ben „osztály elleni izgatással” állították bíróság elé. „A béresek kora reggeli ébredése, a hosszú cselédházak feltárult titkai, az istállók áporodott, füledt hangulata, emberek, állatok tempós mozgása mind-mind az élmények végtelen sorát és a benyomások örök kísértését jelentik, amelyekről úgy érzem, sohasem tudok szabadulni” – vallotta. Élményei beépültek személyiségébe, ahogy írja a kötet egyik, élettapasztalatait összegző *Elindultam szép hazámból – onnét-e? És hová jutottam?* című írásában, amely nem sokkal halála után jelent meg.

Más a puszta, és más a sivatag szabadsága. A puszta szabadsága a magyar ember számára tele

van ihlettel, táplál, így érezte Kovács Imre is, míg a sivatag szabadsága homokviharaival kiszárít, öl. Igen közel voltak egymáshoz a paraszti tudatban a mítoszok, a hitek, a tragédiák és a „föld” – úgy ejtve, ahogyan anyai, paraszt nagyszüleim ejtették. Ebben a fogalomban minden benne volt: növényeik, állataik, ők maguk, az egész akkori jelen és a jövő, a kisemberek (még) egészséges szolidaritása. A fogalmi mezőt jelentősen átalakította a technikai, technológiai fejlődés, különösen az elmúlt több mint fél évszázadban. Kovács Imre ebből a szempontból értelmezte újra a haza fogalmát 1952-ben: „A haza gyárat, gabona-földeket, traktorokat, olajkutakat, iskolákat, közlekedési vonalakat, stratégiai pozíciót vagy felvonulási teret jelent, amelynek a megtartása vagy felvirágoztatása csak valamennyi fiának az összefogásával és áldozatos, kemény munkájával lehetséges.”

Az emigrációba kényszerült Kovács Imrének nem okozott elméleti problémát a gyorsan változó világ társadalmi jelenségeinek értelmezése más kultúrákban sem. A közép-perui Állami Egyetem rektora őt hívta meg, hogy segítsen az ottani falukutatások megszervezésében. Antropológiai pontossággal írta le a perui indiánokat: „Az indián életformán sokat igazított az egyház, de a kereszténység csak félig vette birtokába a lelküket, a másik felében, mondhatni a mélyebb rétegekben megrekedtek az ősi hagyományok, babonák és az inka istenek, akik most a szentek szelídségével, glóriájával tekintenek le rájuk... A túlvilág benépesítésében gazdagabb a fantáziájuk, mint az anyaszentegyház tanítása: a jó és rossz szellemek megszemélyesítése kísértetiesen tarkítja az egyházi ünnepeket, körmeneteket, búcsúkat és az egyszerűbb fesztiválokat.” A perui táj, a huancayói medence is azonban a szűkebb hazát, a Dunántúlt idézi fel benne: „A Dunántúlon fut velem a vonat. Itt, ebben a gazdag medencében, amelynek a hosszúsága hetvenöt, a szélessége tizennyolc-huszonöt kilométer, termelik meg Peru gabonájának negyven százalékát, amit a jómódú városi lakosság fogyaszt el. Az indián cselédek a huancayói nagybirtokokon is kukoricát és krumplit esznek.” Íróként figyelt fel a kiszolgáltatottság következményeire: „Egykedvűen meredtek maguk elé, monoton szájmozgással rácsálják a coca-levelt, ezt az általánosan használt narkotikumot éhség, fájdalom és megalázottság ellen”.

1942-ben a paraszti valóságot kutatva tette fel a következő kérdést: „Ki tudja, hogy a magyar parasztság bensejében mikor roppant össze a bízó ember,

hogy átadja helyét a kétségbeesőnek, a menekülőnek?” A falu társadalmának szociológiai széttöredezettsége mellett ott volt a lelki széttöredezettség is: „Mezőberényben alakult meg az első nemzeti szocialista párt Magyarországon. A község lakosságának egyharmada magyar, egyharmada német és egyharmada szlovák... Volt olyan képviselőtestületi választás, mikor csak a nemzetiszocialisták és a szocialisták osztoztak a mandátumokon: a polgári pártok felmorzsolódtak” – figyelt fel a jelenségre. „...keserű szájjal gondolom végig az ünnepek elmúltával, hogy valami nincs rendben nálunk. Bomlás? Céltalanság? Csőd? Egyik se és mégis mindegyik... Imponáló, hogy a magunkfajta parasztok külföldön már traktorral szántanak, kombájnnal aratnak-csépelnek, és repülőgéppel permeteznek. Ezt szeretnénk mi is, hogyan csináljuk?... Elképzelek határreszenként 5–600, sőt 1000 holdas tanyaközpontokat. A központokban magtárakat, istállókat, gépszínek stb. kell építeni, s fel kell szerelni a szükséges gépekkel... elég volna tízholdanként egy géplőerő, ötven holdanként egy tényleges lőerő és háromszáz holdanként egy vetőgép, továbbá minden tanyaközpont kapna silóberendezést, szecskavágót és darálót” – fogalmazott programszerűen Kovács Imre nemcsak a diagnózist állítva fel, hanem a megoldást is körvonalazva.

1945 után aztán, amikor a kis törtetők, a hideg számítók az „egyik vasárnapról a másikra” kommunistává válhattak, és amikor a kommunista pártideológiában egyre erőteljesebbé vált a gyors fejlődés víziója, egyre gyorsabban bélyegezték a népieket nacionalistának, revizionistának, fasisztának. A propaganda módszere kiegészült a lelkiismereti konfliktuskeltés szándékával is, hangoztatva haladásellenességüket, szembefordulásukat a nép felemelkedésének programjával.

Kovács Imre Szolzenyicinnek a Harvard Egyetemen 1978-ban elhangzott tanévzáró beszédéből a következő tanulságokat vont le: „1. Egész életét (Szolzenyicin – H. D.) kommunista uralom alatt töltötte, s kimondhatja, egy társadalom jogvédelem nélkül valóban borzalmas. De az a társadalom sem méltó az emberhez, melynek csak jogi skálái vannak, minden más mérték és érték nélkül. Az emberi jogok védelme annyira szélsőséges, hogy a társadalom a maga egészében védtelen a bűnözőkkel szemben. 2. Itt az ideje, hogy a Nyugat ne csak az emberi jogokat, de az emberi kötelezettségeket is védje. A fejlődés hosszú útján az ember csak a politikai és szociális

reformokra törekedett, miközben megfosztotta magát a legdrágább kincsétől, a vallásos, a lelki lélettől.” De kiveszhet-e a lélek az emberből? – tehetnénk fel az európai kultúrkörben szokatlan kérdést. Gondoljunk Josef Beck lengyel külügyminiszter kijelentésére 1939-ből, amikor Lengyelország elfoglalásával kapcsolatban a következőket mondta: „...a németekkel elveszítethetjük szabadságunkat, az oroszokkal elveszítenénk a lelkünket is.”

Az első világháború parasztkatonáinak állandó beszédtemája volt a háború, a katonaság, egy-egy faluból sokan együtt vonultak be, együtt szolgáltak. Kovács Imre édesapja a debreceni huszároknál szolgált. Ezredparancsnoka József főherceg volt, „aki nagyon megszerette, és leszerelés után magához vette az alcúti uradalomba kulcsárnak.” *Prelude: 1944. március 19.* című írásában megemlékezik arról, hogy a második világháború alatt egy diplomata megkérdezte Walter von Brauchitsch tábornagtól, a német hadsereg főparancsnokától: „Mennyi időre lenne szüksége Magyarországra megszállásához? – Huszonnégy óra. – És ha ellenállnak? Tizenkét óra. – Hogyhogy? – Elmaradnak az üdvözlő beszédek... Brauchitsch nem tévedett...”. Az író öccse, Endre, aki szembetalálta magát a bátyjáért érkező Gestapóval, egyenruhában „gyorsan a revolveréhez kapott, a tanfolyamon azt tanulta, hogy egy magyar tisztjelölt nem adja meg magát, utolsó leheletéig harcol...” Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter előzetesen riasztotta azokat, akikről tudta, hogy a Gestapo elviheti őket. Kovács Imre Vörös János vezérezredes küldöttével, Felkai Ferenc újságíróval találkozott Szálasi hatalomátvétele után, amikor a rádió recsegő hangján meghallották a felhívást: „Beregfy vezérezredes azonnal jöjjön Budapestre! Sajnálkozóan mondta (Felkai Ferenc – H. D.): Na látod, nem kell mindjárt kétségbeesni: Beregfy a mi emberünk. Megőrültél, ez egy nyilas tábornok, Szálasi legjobb barátja és katonai tanácsadója. Összetéveszted valakivel. Nem vitatkozom veled, majd meglátod, milyen nagyot tévedtél” – a bizalmat és bizonytalanságot jól tanúsítja az idézet. (Megjegyzem, sokan bíztak Beregfy Károly vezérezredesben, aki magas felkészültségű katonai vezetőként 1939 januárja és 1941 novembere között a Magyar Királyi Honvéd Hadiakadémia parancsnoka volt.) És új fejezet kezdődött: „a német koncentrációs táborok mellett 1944-től a Szovjetunió börtöneit és Szibéria lágereit is megtöltötték a magyarok”, mert „...a magyarság börtönterülete mindig nagyobb volt, mint a tényleges hazája”.

A kötetben olvasható *Kié a Szent Korona?* című szép tanulmány. Az ember életidejében az elkezdett dolgokból alig valósul meg valami – nagy tanulása ez az életnek ebben a régióban. Az európai történelemnek cápa fogazata van, Kovács Imre megfogalmazásában: „...sokkal több szerencsénk volt az európai eszmékkel, mint az európai történelemmel. Az eszmék a magyarság természetében, vágyaiban, gondolkodásában, mozgalmában feloldódtak, elkeveredtek. Amit azonban az európai gondolkodástól kapott, az európai történelem gonosz kezével visszavette.”

A Kovács Imre által feltett kérdések egy részét ma is fel kell tennünk, és nem adhatunk rájuk sztereotip válaszokat. Kovács Imrének nem volt többes identitása – az akkori parasztfiataloknak legfeljebb „kétlakiságuk” volt –, ezért az üzenete ennyi: „nincs fenégesebb érzés és élmény, mint egy néphez tartozni! És nincs szebb, méltóbb feladat, mint egy nép jogaiért, szabadságáért, boldogságáért küzdeni!”

Harai Dénes

Érték- szembesítés

Márkus Béla:
Mennyei elismervény
Nap Kiadó, Bp., 2010.

Márkus Béla a kisebbségi magyar irodalmak egyik legavatottabb kutatója, és – joggal állítható – nemcsak Sütő András elismerő barátsága révén, de mindazon esszé, recenzió és portré kapcsán is, melyeket e tárgykörben adott közre az elmúlt évtizedekben. A *Mennyei elismervény* ezekből kínál az olvasónak egy csokrot, az utóbbi évek terméséből. Hogy olvasótábora nem csak az irodalmár szakma lehet, biztosíték Márkus Béla könnyed, mesélő stílusa, és a könyvben olvasható tanulmányok, esszék műfaji sokszínűsége.

A kronologikus rendet kerülve inkább a tartalmi csoportosítás elve érvényesült a kötet szerkesztésében. A legjellemzőbb tematika talán mindegyik írásban a recenzens hozzáállásból kiinduló elemző, érvelő, vitázó magatartás, mely nem egy tanulmányban sűrölja az

